

Mr Zoran Stevanović,

Institut za kriminološka i sociološka istraživanja

udk: 343.291 (430)

Primljeno 01.04.2008.

OSNOVNE KARAKTERISTIKE ZATVORSKOG SISTEMA U NEMAČKOJ

U radu „Osnovne karakteristike zatvorskog sistema u Nemačkoj”, autor daje prikaz zatvorskog sistema sa aspekta pravne regulative, nadležnosti savezne države, odnosno pokrajina, u oblasti izvršenja krivičnih sankcija..U radu je prikazana organizacija zatvorskog sistema, način rukovodjenja zatvorima, službe, problemi i stanje u zatvorima i sl .Takođe, autor daje najnovije podatke o strukturi osudjeničke populacije i navodi da se , trenutno, u Nemačkim zatvorima nalazi 78.581 zatvorenik. Nemački zatvorski sistem karakteriše tendencija permanentnog povećava kategorija osuđenika koja je zavisna od alkoholizma i narkomanije, kao i nasilnička populacija, pa tako ove kategorije osuđenika predstavljaju i najveći problem u radu i funkcionisanju sistema. Kao i u većini zatvorskih sistema, tako i u nemačkim zatvorima sve je veća prenatrpanost zatvora što dovodi do sve složenije bezbedonosne situacije.Poseban problem predstavlja povećanje stranaca koji čine više od jedne trećine ukupne populacije (oko 35%).

Ključne reči: zatvorski sistem, tretman, zatvorenici, krivične sankcije, kazna zatvora.

Uvod

Funkcionisanje zatvorskog sistema u Nemačkoj i problemi u oblasti izvršenja krivičnih sankcija su isti ili slični kao i u drugim zapadnoevropskim državama. Svaka izvršna vlast ima različite načine i mehanizme da prihvati i rešava izazove i probleme koji se u toj oblasti javljaju. Sistem izvršenja krivičnih sankcija u Nemačkom pravnom sistemu regulisan je saveznim Zakonom o izvršenju kazni.Shodno federalnom ustrojstvu savezne republike, pokrajine su nadležne za neposredno izvršenje kazni, preko svojih upravnih organima. Izvršenje kazne u nadležnosti je resora za pravosuđe pa se iz tih razloga govori o pravosudnom izvršenju. Nemački

zatvorski sistem je sastavljen od jakih elemenata pokrajinskih zatvorskih sistema, a na saveznom nivou vrši se samo usklađivanje prakse na nivou države kao celine, što proizilazi iz saveznog zakona. Izvršenje kazni lišenja slobode sprovodi se u odgovarajućim ustanovama pravosudne uprave koje su definisane kao zatvori. Tipovi zatvora zavise od kategorije zatvorenika (istražni zatvorenici, osuđenici, maloletnici, žene-muškarci, bolesni-zdravi i sl.). Za Nemački pravni sistem karakteristično je i to da postoje posebni oblici zatvora koji iz stručnih razloga pripadaju drugim resorima. Tako je izvršenje psihijatrijskih mera u nadležnosti resora za zdravstvo i izvršava se u psihijatrijskim bolnicama, a lečenje zavisnosti pripada resoru za socijalno. Zakonodavac je bližu pravnu organizaciju prepustio pokrajinskom pravu koje preko pokrajinske pravosudne uprave, kao najviše izvršne vlasti, organizuje izvršenje krivičnih sankcija. U pokrajinskim ministarstvima pravosuđa postoje posebna odeljenja za izvršenje, koja vode nadzor nad kazneno-popravnim zavodima. Pojedine pokrajine, u zavisnosti od nivoa organizacije, obrazuju i pravosudno izvršne službe na koje prenose nadzorna ovlašćenja.¹

Iako je izvršenje kazne u Nemačkoj tradicionalno u nadležnosti pokrajina, postoji visok nivo usklađenosti delovanja pokrajina i savezne države u ovoj oblasti. Koordinacija te saradnje odvija se u okviru Odbora za izvršenje kazni, u koji su uključene sve pokrajine, a na čijem čelu se nalazi predsednik odbora koji deluje na saveznom nivou. Viši nivo koordinacije je Konferencija koju čine svi ministri pravosuđa pokrajina, kao i savezni ministar pravosuđa. Takva organizacija na nivou pravosuđa omogućava jedinstvenu praksu sprovođenja saveznog zakona iz ove oblasti.

Sistem izvršenja krivičnih sankcija zasniva se na koncepciji reintegracije prestupnika u društvo, uz učešće širokog kruga društvenih institucija u proces reintegracije. Na osnovu takvog opredeljenja, država, a posebno penalni sistem, izgrađuju model organizacije i rada u procesu korekcije ponašanja zatvorenika i njegovog procesa integrisanja u društvo.

Organizacija zatvorskog sistema

Zatvorski sistem Nemačke, na saveznom nivou, je decentralizovan i čine ga pokrajinski zatvorski sistemi koji su veoma kompaktni i uređeni

¹ Heinz, Cornel: (2002), „Neuere Entwicklungen hinsichtlich der Anzahl der Inhaftierten in Deutschland“ (Recent developments in the number of prisoners in Germany), in Neue Kriminalpolitik.

na nivou pokrajinske izvršne vlasti. Zakonom je utvrđeno da pokrajinske pravosudne uprave nadležnost pojedinih zavoda utvrđuju kroz plan izvršenja, a pokrajinski nadzorni organi nemaju prava i ovlašćenja da donose neke odluke koje su jasno određene upravniku zavoda. Zakonom je data nadležnost pokrajinskom stručnom nadzoru da vrši kontrolu rada zavoda bez prevelike dominacije nadzornih organa. Službeni nadzor odnosi se na povrede službene dužnosti zaposlenih i neposredno se, od strane pokrajinske pravosudne uprave, sprovodi samo prema upravniku zavoda, koji je sa svoje strane službeno nadređen zaposlenima u zavodu. U suštini, službeni nadzor se odnosi na ponašanje zaposlenih shodno dužnostima ali kontrola obuhvata i kvalitet i stručnost rada pa se tako ovaj nadzor poklapa i sa stručnim nadzorom.

Zavodi su tako organizovani i klasifikovani da potrebe pojedinaca budu zadovoljene u odgovarajućem tretmanu i da zatvorenici mogu da budu klasifikovani u preglednim grupama prema vrsti tretmana (Walter, 1999). Zatvori u Nemačkoj su tako projektovani da omogućavaju dovoljno prostora za smeštaj, rad, obrazovanje, za ispoljavanje verskih sloboda, za realizaciju psiholoških tretmana, slobodne aktivnosti, posete i za druge terapijske mere. Normativno su određeni standardi po kojima se obrazuju zatvorske institucije i u postupku službenog nadzora kontroliše se ostvarivanje datih standarda.²

Zakon o izvršenju kazni parcijalno uređuje personalnu strukturu ustanove i u članu 156 stav 1 određuje da svakom pravosudnom izvršnom ustanovom rukovodi službeno lice visokog ranga, a u 155 članu stav 1 određuje principe izvršnih zadataka od strane izvršnih organa. (Lanbenthal, K: 1998).

Zakon predviđa sledeću strukturu funkcionisanja zavoda:

- Upravnik ustanove i njegov zamenik
- Administrativna služba
- Opšta izvršna služba
- Operativna služba
- Socijalna služba

Upravnik zavoda je odgovoran za rad zavoda i zastupa zavod prema spolja. On je centralna osoba zavoda sa mnogim direktnim i indirektnim uticajima. Upravnik zavoda poseduje obilje kompetencija i moć. Upravnika zavoda biraju izvršna odeljenja ministarstva pravosuđa, odnosno senatska uprava.

2 Walter, M: (1999), Strafoollzug. 2. Anfe. Munchen.

Upravnik mora da ima visoku školsku spremu, po pravilu završeni pravni fakultet³. Osim pravnika u praksi se dešava da se za upravnike biraju i psiholozi i sociolozi. Upravnik zatvora je u višestrukoj zavisnosti od nadzornih organa i često se u penološkim krugovima postavlja pitanje opravdanosti visokog stepena zavisnosti od izvršne vlasti. Za nemački sistem upravljanja zavodima primenjen je monokratski sistem upravljanja, odnosno, upravniku pripadaju sve funkcije koje su povezane sa vođenjem kaznene ustanove.

Administrativna služba obuhvata sve funkcije koje služe stvaranju i održavanju organizacionih, personalnih i građevinarskih pretpostavki za izvršenje kazni (Lanbenthal, K: 1998). Pri tome se administrativne službe, u zavisnosti od pokrajine, dele na veći broj službenih jedinica u zavisnosti od obima poslova, veličine zavoda i modela unutrašnje organizacije. Administrativna služba obavlja kadrovske poslove, vođenje ličnih akata i kartona zatvorenika, izrada statistike, snabdevanje zatvorenika, vrši nabavku za potrebe zavoda i sve druge logističke poslove za uspešan rad zavoda.

Opšta izvršna služba predstavlja najbrojniju personalnu grupu u zavodu i obavlja poslove prijema i otpusta zatvorenika, brine se o bezbednosti zatvorenika, o smeštaju, slobodnom vremenu, o redu i čistoći u svim prostorijama i vrši nadzor nad zatvorenima u svakom trenutku. Ova služba vrši fizičku kontrolu zatvorenika, nadzor prilikom poseta, kontroliše bezbednost zatvorskog kruga, tornjeva, kontrolu pisama i paketa. Opšta izvršna služba u nemačkom zatvorskom sistemu, posmatrano sa aspekta njihovog shvatanja, posvećuje veću pažnju održavanju bezbednosti u zatvoru, a uprava zavoda više želi da se njeno ponašanje usmeri ka povećanju aktivnosti na socijalizaciji zatvorenika. Takav raskorak između stvarnosti u praksi i projektovanih želja dovodi do sukoba uloga i nedovoljnog ostvarenja strateških opredeljenja zatvorskog sistema.

Operativna služba vodi pogone za zapošljavanje zatvorenika u okviru zavoda. Operativnu službu čine zaposleni sa diplomom majstora i sličnim zanimanjima koji mogu da rade u privrednim pogonima u kojima se organizuje stručna obuka osuđenika i proizvodnja. U nadležnosti ove službe je kontrola i održavanje tehničke opreme, kao i tehničke službe zavoda.

Socijalna služba ostvaruje ciljeve tretmana u procesu korekcije

osuđenikovog ponašanja. Socijalna služba je nosilac procesa ostvarivanja tretmana prema zatvorenima i ona je uključena od planiranja do realizacije tretmana. U sastavu socijalne službe su sveštenici, lekari, pedagozi, psiholozi i socijalni radnici. Ova služba u nemačkom zatvorskome sistemu ima visok stepen samostalnosti i uživa veliki ugled.

Zatvorska administracija se u poslednjih nekoliko godina značajno povećala tako da krajem 2004. godine broji 37.419 osoba. Ako se broj zatvorske administracije uporedi sa ukupnim brojem zatvorenika u Nemačkoj, koji je iznosio 78.581, dobijemo da na jednog zaposlenog imamo 2,1 osuđenika. Struktura zatvorske administracije po službama je sledeća: U visoko izvršnoj i upravnoj službi radi 459 osoba (upravnici, zamenici upravnika i drugi visoki funkcioneri), u administrativnoj službi radi 4 458 osoba, u opštoj izvršnoj službi radi 27 659 osoba (pripadnici zatvorske bezbednosti-straže), u operativnoj službi (instruktori i majstori u pogonima) radi 2329 lica i u socijalnoj službi (sveštenici, psiholozi, pedagozi, socijalni radnici) radi 2514 lica. Interesantno je da najveći broj zaposlenih u socijalnoj službi su socijalni radnici (1225), sveštenika 179 a ostali su lekari, psiholozi i pedagozi. Treba napomenuti da se poslednjih decenija ova služba sve više uvećava jer za to postoje sve ozbiljniji razlozi koji proizilaze iz strukture ličnosti osuđenika. Trenutno u nemačkom zatvorskome sistemu na jednog psihologa dolazi oko 100 osuđenika.⁴

Tretman osuđenih lica

Ministar pravde Nemačke je, u govoru 2002. godine, saopštio koncept kazne zasnovan na tretmanu: „Svrha zatvaranja je reintegracija prestupnika u društvo. Ovo jedino može da se postigne ako penalni sistem da zatvorenima sferu gde mogu da vežbaju svoje specijalno ponašanje na način koji ih ohrabruje da postanu nezavisni, odgovorni i sposobni da sami upravljaju svojim životom. Otvoreni zavodi su delimično pogodni za ovu svrhu, kao što prati konstitucioni princip: Koliko god zatvaranja je potrebno i koliko god normalan život je moguć. Teškoća posla je da se nađe spona između generalne-javne bezbednosti i u isto vreme postigne penalna svrha za kažnjavanje”. Prelaz između zatvorenništva i slobode mora biti u fokusu veće pažnje kako bi se poboljšale šanse za socijalnu reintegraciju. I pored

4 Heinz, Cornel: (2002), „Neuere Entwicklungen hinsichtlich der Anzahl der Inhaftierten in Deutschland“ (Recent developments in the number of prisoners in Germany), in Neue Kriminalpolitik.

savremenog koncepta koji zatvorski sistem Nemačke zastupa, realno stanje u zavodima je jako složeno i sa puno izazova i problema. Tako da zatvore u Nemačkoj karakteriše velika prenatrpanost, nedostatak smeštajnih kapaciteta, a posebno je izražen problem bezbednosti. U poslednjih šest godina broj zatvorenika je povećan za jednu trećinu. Hajnc Cornel (2001) kao razlog porasta osuđeničke populacije navodi izražen porast osuđenika među mlađom populacijom. Kao jedan od razloga navodi se i podatak da se iz godine u godinu povećava kategorija osuđenika koja je zavisna od alkoholizma i narkomanije, kao i nasilnička populacija, pa tako ove kategorije osuđenika nisu pogodne za raspoređivanje u otvorene zatvore, čime se u zatvorenim zavodima sve više povećava brojnost osuđenika. Velika prenatrpanost zatvora omogućava lakše formiranje subkulturalnih sredina, odnosno neformalnih zajednica među osuđenicima (Klaus Lange-Lengut, 2000). Za nemački zatvorski sistem je karakteristično i prisustvo velikog broja stranaca i to oko 35%, koji imaju, najčešće, status zatvorenog tretmana.

Tragajući za rešenjima koja mogu da unaprede penalni sistem, često se vode diskusije o razvoju alternativnih kazni, razvoju otvorenih zavoda, uvođenju novih vidova tretmana, pripremi osuđenika za otpust, povezivanje sa lokalnim zajednicama, volonterstvo u zavodima, klasifikacija stranaca, uključivanje u rad sa osuđenicima socijalne institucije, dobrotvorna društva i sl.

U procesu ostvarivanja tretmana, insistira se na timskom delovanju svih učesnika u procesu rada sa zatvorenicima. Posebno mesto ima socijalna služba (štab) koji je sastavljen od sveštenika, lekara, psihologa, pedagoga-učitelja, psihologa, socijalnog pedagoga i socijalnog radnika. Delokrug rada svih službi je jasno definisan.

Tako sveštenik obavlja poslove organizacije verskog ispoljavanja zatvorenika u uslovima zatvora. Sveštenik može biti stalno zaposlen ili spoljni saradnik. Sveštenik koji je stalno zaposlen u zavodu ima pravo da, po potrebi angažuje spoljne sveštenike u vremenu značajnijih verskih praznika.

Medicinska zaštita se obezbeđuje, putem stalno zaposlenog lekara. Samo u izuzetnim slučajevima može da se prenese na honorarne lekare ili lekare pod ugovorom.

Pedagozi-učitelji vode nastavu i upravljaju zatvorskim bibliotekama, sprovode kurseve i seminare, koordiniraju oblikovanje slobodnog vre-

mena. Pedagozi učestvuju i u dopunskom obrazovanju službenika. Psiholozi značajno učestvuju u tretmanu zatvorenika primenjujući specifične terapeutske metode (diskurzivne terapije, biheviorističke terapije, savetovanja i sl.). U suštini psiholozi obavljaju individualni i grupni terapeutski tretman i psihodijagnostičke i prognostičke aktivnosti i sl. Socijalni radnici i socijalni pedagozi su najbrojnija struka u socijalnoj službi i oni pružaju socijalnu pomoć zatvoreniku unutar zavoda, kao i nakon otpuštanja sa izdržavanja kazne. U nemačkom zatvorskom sistemu jako je razvijen postpenalni tretman i iz tih razloga je preko 1200 socijalnih radnika i socijalnih pedagoga zaposleno u tom sistemu.

Ostvarujući zadatak koncepciju izvršenja kazni lišenja slobode, u ostvarivanju tretmana uključene su razne socijalne, humanitarne organizacije, udruženja i pojedinci koji mogu da pomognu integraciji zatvorenika u društvo. Taj segmenat rada je u stalnom razvoju i sve više se širi i dobija na značaju u socijalizaciji osuđenika koji se pripremaju za izlazak iz zatvora ili su već izašli iz njega. Ocenu o kompetentnosti i namerama institucija, organizacijama, udruženjima i pojedincima koji žele da pomognu osuđeniku, daje izvršni organ u ustanovi.

U funkcionisanju zatvorskog sistema Nemačke veoma bitnu ulogu ima i Zatvorski savet – to je institucija koja predstavlja javnost i obavlja dodatni vid društvenog delovanja, u prvom redu na pospešivanju strukture tretmana u zavodu u opštem smislu. Zatvorski savet se formira od članova koji su, na osnovu opšteg angažovanja u društvu, kompetentni za percepciju javnih pitanja vezanih za izvršenje kazni, a koji nisu iz sastava zatvorske administracije. Zakonodavac je imao nameru da javnost institucionalno uvede u kaznene ustanove. Savete formiraju pokrajinski pravosudni organi, odnosno predsednici službi za izvršenje kazni na period od 2-5 godina. Saveti broje od 5 do 9 članova, zavisno od veličine zavoda i obavezni su da čuvaju profesionalne tajne koje saznaju u ustanovi. Oni imaju neometan pristup zatvorenicima, pravo na obilazak zavoda i na uvid u sve bitne akte i odluke zatvorske uprave. Funkcija Saveta se ogleda u posredovanju između zatvora i javnosti, prenošenje u javnost realne slike o kaznenim ustanovama, savetodavne i posredničke aktivnosti, saradnja na brizi o zatvorenicima, kontrola ostvarivanja ciljeva ustanove, pomoć prilikom integracije otpuštenih zatvorenika i sl.

Ostvarivanje tretmana podrazumeva i aktivan odnos osuđenika u tom procesu. Zakon o izvršenju kazni predviđa učešće osuđenika u individualnom

oblikovanju sopstvenog tretmana i ostvarivanju ciljeva u okviru izvršenja kazne, ali i obavezu ustanove da omogući osuđeniku učešće u saodlučivanju tj. obavezu omogućavanja participacije u sopstvenom prevaspitanju. Saodgovornost osuđenika ima za predmet pitanja od zajedničkog interesa i obuhvata sve oblasti koje uključuju i organizaciona i personalna pitanja. Obim saodgovornosti bliže je definisan odredbama o pogodnosti. Ovaj vid aktivnosti zatvorenika se u zatvorskom sistemu veoma aktivno koristi i pokazao je dobre rezultate, posebno u snižavanju tenzije među osuđenima.

Trenutno stanje u zatvorima

Podaci pokazuju da od 2000.godine do sada ,postoji stalan porast zatvoreničke populacije i on se razlikuje od pokrajine do pokrajine. Tako najveći porast je u Saksoniji za 63%, Berlin za 45%, Bavarska 32%, Severna Rajna-Westalija za 14%. Prenatranost zatvora je sve veća a sa tom pojavom sve su veći problemi bezbednosti, kako zatvorenika tako i zatvorske administracije. Sa porastom osuđenika koji su učinili nasilnička krivična dela, sa sve većim brojem zavisnika i seksualnih prestupnika, sve se više smanjuje mogućnost razvrstavanja osuđenika u zatvore sa srednjim i minimalnim merama sigurnosti, odnosno, klasifikacija u poluotvorene i otvorene zatvore. Prof. dr Frider Dunkel, kriminolog na Grejfsvald Univerzitetu rešenje prenatranosti zatvora vidi u prevenciji kriminaliteta i smanjenju povrata. To se može uraditi ako se sa osuđenima radi posle otpuštanja sa izdržavanja kazne.

Pored prenatranosti zatvora , problem je i u sve složenijoj strukturi zatvorenika koju karakteriše jaka agresivnost, psihopatska strukturiranost, ličnosti sa kombinovanim smetnjama sa kojima je veoma teško realizovati bilo koji ozbiljniji program. Takvi zatvorenici i odbijaju bilo kakav program pa samim tim male su šanse za njihovo prevaspitanje i resocijalizaciju.

Zaključak

Zatvorski sistem Nemačke karakteriše visok nivo normativnog uređenja sa dominantnim nadležnostima pokrajina i jasnom hijerarhijom rukovođenja i odgovornosti. Takođe, sistem je otvoren za javnost i to na institucionalnom nivou i sa razvijenim mehanizmima kontrole. Radi se o uređenom sistemu, sa usvojenom koncepcijom i ciljevima reintegracije zatvorenika u društvu i sa razvijenim službama koje ostvaruju tu koncepciju.

I pored moderno koncipiranog sistema, problemi su prisutni i zahtevaju stalnu aktivnost na iznalaženju savremenih rešenja za aktuelne izazove. Poslednjih decenija XX i početkom XXI veka zatvorski sistem Nemačke se sve manje oslanja na koncept prevaspitanja zatvorenika i sve više se usmerava na prilagođavanje programa određenim kategorijama zatvorenika sa posebnim poklanjanjem pažnje poštovanju ljudskih prava lica lišenih slobode. Sve je prisutnije razmišljanje da je prema određenim grupacijama zatvorenika gotovo nemoguće postići vidljivije pozitivne rezultate u njihovoj promeni stavova prema kriminalu i da tu kategoriju osuđenika treba prevashodno izolovati iz društva.

Literatura:

1. *Heinz, Cornel:* (2002), „Neuere Entwicklungen hinsichtlich der Anzahl der Inhaftierten in Deutschland“ (Recent developments in the number of prisoners in Germany), in *Neue Kriminalpolitik*.
2. *Walter, M:* (1999), *Strafoollzug*, 2. Anfe. Munchem
3. *Mrvić-Petrović, N.*(2007), *Kriza zatvora*, Vojnoizdavački zavod, Beograd.
4. *Bošković, M i Radoman, M.*(2002), *Penologija*, Novi Sad.
5. *Zanbenthal, K.* (1998), *Strafoollzug*, 2. Aufl, Berlin.
6. *Walter, M.*(1999), *Strafoollzug*, 2. Aukl, Minchen.

Zoran Stevanović; MA

Institute for Criminological and Sociological researches,
Belgrade

Basic Characteristics of the Penitentiary System in Germany

In this article, the author gives us a survey of a penitentiary system from the point of view of the legal regulation, the jurisdiction of federal state and provinces in the sense of the execution of criminal sanctions. In the text it is described the organization of prison system in Germany. It is also presented the way of managing, agencies that are existed in Germany and problems in the functioning the system. In Germany, nowadays there are more than 78.000 prisoners. There is a tendency of increasing the number of prisoners, especially when the word is about those who use drugs. The special problem is the number of foreigners, that make more than 35% of the whole popilation in prisons.

Key words: prison's system, treatment, prisoners, penal sanctions, Germany